

ANNO DCCCCLXXVI-MXVIII.

THIETMARUS MERSEBURGENSIS EPISCOPUS

NOTITIA IN THIETMARUM

ÆTAS, PATRIA, NATALES, RES GESTÆ, SCRIPTA.

LAPPENBERG, Proœm. ad Chronic. Thietmari, apud Peatz, *Monum. Germ. hist. Script. tom. III,* pag. 725.)

Thietmarus, patria Saxo, Sigifridi comitis atque Cunigundæ fuit filius; claris natalibus oriundus, qui a patre comites Walbeccenses, a matre Staudenses generis habuit auctores. Ambo ejus proavi (1), Liutheri (2) uterque nominæ, Heinrici regis castra secuti, prope Lunkini a Slavis uno die interfecti sunt. Horum alter filium habuit Lintharium, Thietmari nostri avum paternum, Walbeccensis monasterii fundatorem. Qui cum ob conjurationis contra Ottonem regem a. 941 factæ societatem Bertholdo comiti Bavarie in custodiam traditus esset, ipsi postea filiam suam Eilam, Thietmari amitam, in matrimonium dedit, unde natus est Henricus marchio (3). E filiis Liutharii maximus natu patris et nomen et comitatum accepit, cui postea marca etiam Brandenburgensis accessit. Secundus, Thietmarus, abbas fuit Corbeiensis, a quo multa ad opus suum utilia hausisse nostrum, putare possumus. Tertius, Sigifridus, a. 972 cum Udone Brandenburgensi marchione contra Miceconem in Poloniam profectus (4), a. 979 cum fratre Liuthario Geronem comitem captum accepit custodiendum (5). A. 985 contra Obotritos pugnavit (6), cladique adfuit Tangermundensi; sed equi lapsu ita debilitatus est, ut arma ferre non jam valeret (7). Postea legationi interfuit quam circa a. 988 imperatrix, ad pacem inter Miceconem et Bolizlaum conciliandam, in Poloniam misit (8). Mortuus est Walbeccæ, Id Maritii a. 900 (9), filios relinquens e Cunigunda Henricum comitem; Fridericum præfectum Magdeburgensem; ferociter agentibus sæpius socium se præbentem (10); Sigifridum, a. 1009 abbatem Bergensem, 1020 Monasteriensi sedi prælatum, cui Thietmarus opus suum dedicavit; Brunonem, qui Corbeie educatus,

a. 1025 abbas Bergensis, 1034 episcopus verdensis est consecratus; et Thietmarum nostrum 976 Jul. 25 (11) natum, Halberstadii, ut videtur, cujus episcopus Hilliwardus eum baptizavit atque confirmavit (12). Puerum primis litterarum elementis Quidelingeburgi apud Emnildam patris materteram instructum, duodecimo ætatis anno pater Ricdago, abbatii Sancti Joannis in Magdeburg, commendavit, cujus schola tunc temporis inter præclarissima florebat. Ibi Thietmarus triennium studiis impendit, Græcas quidem litteras, ut videtur, non attingens, quippe quarum per totum opus vestigium appareat nullum; Latii autem fere poetas tantum legisse videtur, cum reliquos neque nominet, neque locos inde attulerit imitandove expresserit. Decimo quarto ætatis anno, cum inter canonicos Sancti Maurii locum pater ei parare non posset, inter vicarios ibi sacris officiis functos (13) magno cum convivio receptus est, patre præsentem, 989 Nov. 2. — Sequenti anno et patre et avia Mathilda orbatus, a patruo Liuthario multa ob hæreditatem mala peressus videtur cum matre Cunigunda, donec imperator a. 996 ipsis auxilium præberet (14). Anno 994, cum matris cognati a Northmannis Stadæ capti essent, horum pro redemptione Thietmarum obsidem dare voluerunt. Sed eodem quo hic, ad piratas profecturus, jam laicali habitu scholam reliquit die, Sigifridus avunculus e custodia aufugit, reliqui captivi obruncatis membris a Northmannis foras projiciuntur. Unde factum ut Thietmarus, visitatis avunculis in State et Hersefeld, incolumis mox Magdeburgum reverteretur (15). Anno 998 matre Cunigunda defuncta (16), cum fratres hæreditatem dividerent, Thietmarus dimidiam partem bonorum accepit; quæ ejus majores ab eccle-

(1) Ipse dicit abavos I, 6. Stemma Thietmari pagina sequenti descriptum invenies.

(2) Seu *Liutharius, Liuthardus*, quod idem est.

(3) Ann. Saxo a. 977, qui tamen magno errore Henricum filium Bertholdi marchionem et Henricum ducem minorem dictum eundem putat; id quod probarunt Mascov et Scholliner.

(4) II, 19.

(5) III, 7.

(6) III, 11.

(7) IV, 9.

(8) Hanc legationem ante 900 factam esse oportet, cum Sigefridus jam initio ejus anni obierit.

(9) Ita annalista Saxo mortis annum designat, confirmatus eo quod Thietmarus ipse, IV, 11, de obitu patris, et VI, 30, de tempore narrat quo Thiedricus abbas fuerit Walbeccensis. Annum 996 indicare posse videtur, quod Thietmarus ipse codicis

marginis inscripsit ad IV, 11; sed illam anni designationem ad sequentem potius periodum pertinere, loci ratio aperte docet.

(10) IV, 29; VI, 29.

(11) III, 4.

(12) IV, 12.

(13) Ita intèllo verba IV, 11: *Ibi tres annos ego conversatus, in omnium festivitate sanctorum ad sanctum Mauricum, quia ad altare hoc me dare non potuit, fraternitatis consortio ab eo junctus sum.* Plerique Thietmarum canonicum Magdeburgensem dicunt; sed Gesta quoque epp. Merseburg. dicunt: *Sancto Mauricio in Magdeburg servus et spiritualis frater.*

(14) IV, 11.

(15) IV, 16.

(16) IV, 25.

sia. Walbeccensi jure feudali tenebant, ab ipsis maximam partem illi monasterio collata, quo ex nexu ipse sese « ecclesie Walbeccensis tunc paterna traditione servum fuisse » dicit (17). Hanc hereditatis partem quod accepit, ea fuisse causa videtur ut ita præpositi dignitatem in Walbeck valeret adipisci. Sed hanc patruus Liutharius, acceptis decem mansis, jam diu Thiedrico cuidam nobili atque diviti clerico contulerat: quamobrem Thietmarus non nisi multis precibus prædioque patruo dato efficere potuit, ut antecessore cedente ipse in dignitatem diu optatam succederet 1002 Mai 6 (18). Quod autem pretio dato eam percepit, ipsum postmodum satis pœnituit, Simonie se inde accusantem. Cumque paulo post in morbum incidisset, sanatus statim Coloniam petiit, ut et culpam illam ablueret, et pro sepulcro violato pœnitentiam ageret (19). Inde reversus, in civitate Altstidi a Taginone archiepiscopo Magdeburgensi presbyter ordinatus est, anno ut videtur 1003, Dec. 21, rege Henrico præsentem casulamque ipsi largiente (20). Anno 1004 una cum Traginone regem in Italiam proficiscentem Tingam prope Kempten prosecutus est (21), ubi dedicationi ecclesie Beatæ Mariæ d. 19. Mart. adfuisse videtur (22). Inde reversus, festum Palmarum Gernrodæ et ipsum Pascha Magdeburgi celebravit (23). A. 1008 regem cum Taginone contra Bolezlaum proficiscentem comitatus est; sed cum usque Jüterbock venissent, salutaris ipsis visum est domum redire (24).

Taginonis familiaritas Thietmaro nostro quam maxime fuit utilis. Wigberto enim Merseburgensi episcopo in vivis adhuc versante, ille jam Thietmarum regi commendavit futurum episcopum; et quanquam rex, primo annuens, postea Ethelgerum illi sedi destinavit, Tagino tamen, Thietmaro Augustam accersito, effectit ut ibi cum electione præsentium episcopalem dignitatem cum baculo a rege commissam acciperet d. 21 April. 1009. Post diem tertium Neuburgi a Taginone chrismate perunctus est, ipso rege præsentem (25); quem Ratisponam usque prosequitur. At mox ad sedem suam properans, clericos sibi subditos, e quibus multi aufugerant, Eytram convocavit, ut eos firmaret, et absentes ad officium reduceret. Deinde Merseburgi honorifice susceptus, et ab erico Havelbergensi episcopo inthronizatus, Ascensionem Magdeburgi celebravit; unde ad Walbeccense monasterium profectus, communi monachorum consilio illud Willigiso fratri suo, ex alia matre, fortasse concubina, nato regendum tradidit. Pentecosten Merseburgi cum rege celebravit, eumque inde Magdeburgum comitatus est (26). A. 1010 nomen ejus occurrit in diplomate regis, 28 Jul. Merseburgi dato (27). A. 1011 exeunte Januario cum rege Liubusum profectus est ad urbem de novo ædificandam, qua occasione ibi magnum opus Romanorum agnovit (28). A. 1012 Maii 6 adfuit consecrationi ecclesie Bambergensis (29); et

(17) VI, 30. Curtes suas laudat: Retmerslevo I, 7, vi, 27, 31; Egisvillam vi, 29; Heslinge viii, 8.

(18) VI, 30. Non recte Wedekind (*Not.* III, 255) annum 1000 statuit, eo nisus quod tunc temporis in ecclesia Walbeccensi jam exstiterit custos, et quod Thietmarus ipso episcopalis unctionis die præpositi dignitatem deposuerit. Sed Thietmarus disertis verbis narrat hanc se tum demum deposuisse, cum inter Ascensionem et Pentecosten (26 Mai 5 Jun.) 1009 Walbeccæ commoraretur, postquam septem annis et 24 diebus ibi præpositus fuerit. Quod accurate in a. 1002 incidit.

(19) VI, 30

(20) VI, 31.

(21) VI, 3.

(22) Uti conjicere licet e Calendario Merseburgensi ad h. d.

(23) VI, 3.

(24) VI, 24.

A Juli 1 Pentecosten cum rege celebravit Merseburgi, ubi Taginonis ægrotantis loco missam ipse cœcinit. Quo mox defuncto, Thietmarus statim Magdeburgum properavit, ut Ecclesie suæ jura in novo archiepiscopo eligendo exerceat; inde cum Waltherdo electo Gronam adiit 14 Jun. a rege vocatus, cui pro Ecclesie suæ incessitatibus multa locutus est. Magdeburgum redux d. 22 Jun. in Waltherdi unctione adfuit (30). Paulo post d. 25 Julii ad exercitum se contulit prope Schrenz collectum (31); sed jam 3 Aug. Merseburgum rediit, maturo satis tempore ut et Waltherdo archiepiscopo morienti assistere, et cum reliquis præsulibus nepotem suum Theodoricum illi successurum eligere posset. Die 22 Augusti, cum duo Magdeburgi altaria consecraret, nuntio magnæ cladis a Polonis illatæ territus, statim ad reginam Merseburgum properavit; a qua cum provincialibus ad Muldam directus, 21 Sept. Seehusæ regem convenit, quem iterum de sedis suæ per Magdeburgenses archiepiscopos interpellatæ necessitatibus admonere non oblitus est. Sequenti die cum rege Magdeburgum venit, ubi Theodorici loco, rege persuadente, Gero archiepiscopus est constitutus; et inde Merseburgum adiit ad curiam ibi celebrandam (32). Qua peracta, ad dilectam consobrinam Liudgerdam in Wolmirstedt ægrotantem vocatus, ultima ejus suspiria excepit (Nov. 13) corpusque Walbeccam comitatus est (33). Natale Domini in curte regia Palithi celebravit.

Anno 1013 rege tribus vicibus Merseburgi commorante, Thietmarus 22 Sept. donationem quamdam suæ ecclesie ab eo impetravit (34). A. 1014 Nov. 1 imperator iterum Merseburgi fuit, et a. 1015 Pascha ibi celebravit (35). Hoc anno Thietmarus novam ecclesiam episcopalem ædificare cœpit, cujus fundamentum in modum crucis ipse jecit d. 18 Maii, præsentem Gerone archiepiscopo (36). Mense Septembri imperator iterum Merseburgi commoratus (37), nostrum cum Gerone die 8 Oct. Misniam misit, qui arcem illam reficerent atque custodirent. Inde cum post 14 dies redirent, in itinere Thietmarus Geroni persuasit ut e novem oppidis quæ sedi Merseburgensi vindicabat, quatuor ipsi conferret; quæ et accepit. Tum Walbeccam adiens omnium sanctorum festum ibi celebravit (38).

A. 1016 Mart. 1 Misnensis episcopus recens electus Merseburgi a Gerone est consecratus (39), Thietmaro favente, quem ante Pascha et circa festum Johannis Baptistæ iterum Magdeburgi videmus (40). Ibidem 22 Febr. 1017 ab imperatore, qui Merseburgo eo venerat, lis quædam inter Merseburgensem atque Misnensem Ecclesiam composita est, non tamen ita ut Thietmarus speraverat (41). Exeunte mense Martio ipse Misniam adiit, imperatore, ut videtur, jubente (42), qui die 1 Oct. Merseburgi præsentem Thietmarum ejusque Ecclesiam muneribus prædiisque largiter ditavit (43). A. 1018

(25) IV, 27. Kalend. Merseb. viii Kal. Maii.

(26) VI, 31.

(27) Hofer Zeitschrift I, 160.

(28) VI, 39.

(29) VI, 40 sqq.

(30) VI, 44.

(31) VI, 45.

(32) VI, 50. Hofer I, 161.

(33) VI, 51.

(34) Hofer I, 163.

(35) VII, 6. Böhmer Reg. n. 1129, 1140.

(36) VII, 9.

(37) VII, 15 Böhmer n. 1141.

(38) VII, 16.

(39) VII, 20.

(40) VII, 25.

(41) VII, 37.

(42) VII, 39.

(43) VII, 48.

m. Maio Thietmarus diocesis suæ partem circa Rochlitz sitam visitavit ob controversias cum Ekkelardo comite ortas, a quo tantis molestiis est petitus, ut imperatoris inde auxilium implorare cogeretur (44).

Hæc sunt quæ de se ipse in Chronicis narrat. Obiit die 1 Decembr. 1018 (45), quadragesimo tertio ætatis anno nundum peracto. Corpus in ecclesia Merseburgensi sepultum est (46). Statura parvum, maxilla læva et latere eodem deformem, naso in pueritia fracto ridiculum se fuisse ipse dicit (47).

Libros *Chronicorum* (48) Thietmarus scribere cœpit, cum jam episcopalem sedem teneret (49); neque tamen omnes continuo stylo absolvit*, et etiam ultimo vitæ anno in libro scribendo occupatus fuit.

* Primum enim composuit exeunte a. 1012 (50); sequentes usque ad sexti capui fere 52 eodem anno condidisse videtur (51): finem sexti addidit 1014 (52); septimum exeunte demum a. 1017 aut inennte 1018 absolvit (53); ultimo, mortem jam quasi præsentens (54), extremis vitæ temporibus manum adhibuit, cujus priora septem capita circa d. Aprilis 1018 (55), ultimum non ante Septembrem (56) scripsit. Priori igitur *Chronicorum* parti reliqua diversis postea temporibus adjecit, quoties fama velox aliquid novi ad scribendum deferret (57). Unde totum opus neque imperfectum neque absolutum dici posse apparet, quippe cujus certum finem auctor ipse sibi non constituerat (58) nisi forte in obitu Heinrici imperatoris illud conclusurus fuisset (59), si vitam eo usque habuisset comitem. Sed mortis fortasse quodam præsigio

(44) VII, 10.

(45) Ann. Quedlinb. a. 1018 supra pag. 84 Kalendar. Merseburg. quod Annal. Saxo et Chronogr. Saxo ejus mortem a. 1019 ascribunt, hoc ad Brunonis successoris consecrationem pertinere credendum est. Duo diplomata annorum 1021 et 1022, in quibus ejus mentio fit tanquam viventis, spuria esse jam viderunt Hofer Zeitschrift I, 167 et Kohler Fragmente zur Gesch. Leipzig's 1787, p. 51.

(46) Ad caput inscriptum habebat:

Reverendus dns. S. Ditmarus eps.

ad sinistram dextramque:

Quid sapiant, faciant, doceant, qui recta sequuntur,
Corde, manu, lingua, Ditmari gesta loquuntur.

ad pedes:

Gratia Dei sum quod sum.

Sed a. 1760 alio sarcophago imposito hæc sunt deleta. Cf. Wagneri editionem, pag. 276.

(47) IV, 51.

(48) Ita ipse eos vocat in prologo v. 39. *Gesta Saxonum* dicit codex 2. Præterea nihil unquam scripsit.

(49) I, 1.

(50) Apparet ex verbis I, 7: hoc anno in c. videbam in obitu dominæ Liudgardis (quæ defuncta est 1012. d. 13 Novbr.) BETHMANN.

(51) Verba enim VI, 39: quod in hoc anno, proh dolor! agnoscunt non esse falsum, ad cladem VI, 48, narratam spectantia, non bene possunt scripta esse nisi a. 1012, quo illa clades accidit. Id.

(52) Neque antea, neque post scripsisse, arguunt versus VI, 61:

Nunc sunt bissemi, quod regno præfuit anni.

et verba postea persensit VI, 57, coll. VII, 3 quæ pertinent post Pascha 1014. Id.

(53) VII, 48: Mense Decembri; et paulo post: Antequam hujus conclusionem anni faciam. Id.

(54) Continet enim auctoris quasi quamdam confessionem atque testamentum, c. 7, 8.

(55) VIII, 4 flu. coll. 8 in Id.

(56) VIII, 17: In Suevia colloquium de rep. habuit. Id.

(57) Ut ipse dicit VIII, 4. Cf. etiam IV, 35. Maxime

ductus, proximo ante obitum tempore librum suum ab aliis exaratum, ipse integrum emendans, supplens, adaugens, quasi absolvere voluisse videtur (60); quo tempore etiam prologum ad fratrem additum crediderim (64). BETHMANN.

Scripsit Thietmarus sermone rudi satis atque inculto, vocibus multis cum barbaris immixtis, tum alia significatione indita adhibitis; quem veteres scriptores nunquam tractasse crederes, nisi Horatii (62) maxime atque Lucani (63), sed et Juvenalis (64), Persii (65), Virgillii (66), Ovidii (67), Martialis (68), Terentii (69), Ausonii (70), Statii (71), Catonis (72), Macrobiani (73), et e patribus Augustini (74) atque Gregorii (75), tum singula verba, tum locos majores in opere suo alios attulisset integros, alios imitatione expressisset. Ex recentioris ævi poematibus Ecbasin captivi eum legisse, in dubium vocari non potest (76). Præter hos quorum fontes novimus alios quoque orationi suæ hic illic inseruit centones poeticos, quos utrum ex aliis sumpserit, an ipse consarcinaverit, non liquido apparet (77).

Sed quanquam neque sermonis elegantia, neque copia eruditionis, neque arte scribendi excelleret, non tamen ad historiam sui temporis narrandum impar accessisse dicendus est. Nam tum generis nobilitate, tum dignitate episcopali summis viris conjunctus, rebusque publicis tractandis sæpenumero ipse particeps interpositus, si quisquam, noster is fuit qui et multifariam hominum rerumque notitiam posset acquirere, et judicium ab omni auctoritate atque timore liberum servare valeret. Et cum negare non possimus, hic illic eum partium quodam studio abripi se passum in judicando (78), nunquam hoc ostendit liber octavus, tum tota compositionis ratione, tum codicis autographi statu, ubi inter illum ipsum locum in quo auctorem circa 16 April. constituisse supra diximus, (c. 7. fin.) et sequens caput pagina vacua relicta est. Id.

(58) I, 1, ignotæ ejusdem clementiæ qualiter vel scripturæ hæc — concludatur supplex committo. Id.

(59) Saxoniarum regum Vitam prol. v. 7. Id.

(60) Vid. infra descriptionem cod. Dresd. Id.

(61) Prol. v. 25 sqq. coll. VIII, 14. Id.

(62) I, 1, 7; II, prol. 2; III, 7, 16; IV, 10, 11, 26; V, 16; VI, 12, 23, 46.

(63) II, 21; V, 15, 24; VI, prol. 39; VIII, 4.

(64) IV, 51.

(65) II, 2, 18; IV, 41, 51; VI, 1, 27.

(66) IV, 5, 11; V, 20; VI, 9; VII, 5, 6; VIII, 4.

(67) VI, 61, VII, 12.

(68) VI, 10, 61 fin. Sed hæc fortasse habuit e commentatore Persii.

(69) II, 4; V, 6; VII, 51.

(70) II, 2 nisi et hoc e Persii commentatore sumpsit.

(71) I, 13.

(72) I, 5; VI, 26.

(73) V, 1, 10; VIII, 3.

(74) VI, 14.

(75) I, 1.; II, 28; VII, 41; VIII, 14.

(76) VII, 21.

(77) V. C. I, 1, ut potis est vel solers fiducia sinit. 6, decus et solamen patriæ, 7. ut dies (est) vicis, sic nox concessa defunctis. II, 15 divinas pulsavit suppliciter aures. III, 16 commissis gregibus inexpugnabilis murus. IV, 15 invidus, subsannans alios, ipse deridendus. ib. Nulli pro debito parcens, glutto et simulator. V, 1. Deo nolente voluit Henricus regnare. VI, 6 instabilis cursus in primum semper volvatur, ib. Sic alternando quietem cunctis amicam. 39 fluctuosos animos sapientiæ freno edomans. VII, 13. monachus habitu, sed dolosa vulpes in actu. 27 Scythæ qui domos suas secum vehentes, feris et equino lacte pascuntur.

(78) v. c. de Slavis, Bavaris (V, 11.), Lotharingis (IV, 10; VI, 32, 39.)

tamen hoc ita factum est, ut sciens veritatem dissimularet vel perverse narrando depravaret; sed semper tenendum erit, loqui ibi episcopum de gentilibus patriæ suæ invasoribus, Saxonem de Bavaris inde ab Heinrico I jam Saxonie infestis atque de Lotharingis turbulentis multarum imperio molestiarum auctoribus. Omnino per totum opus illud apparet auctorem ubivis vera dicere voluisse, ita ut ne sibi quidem cognatisque suis parceret accusando quæ minus recte egisse viderentur (79); et cum aliquoties tacere alia, alia magis efferre videtur, hoc, ipso nesciente, ex manca fontium unde illa hauserat conditione oriri potuit. Quos raro tantum hic illic deprehendimus errores (80), eorum major pars ex eadem causa manavit; alii inde nati, quod Slavice linguæ non satis fuit peritus. Fontes autem chronicorum, præter ea quæ ipse vidit, tum aliorum habuit narrationes (81), tum in priori parte libros quoque scriptos adhibuit, Widukindi res gestas Saxonicas, cujus persæpe ipsa verba exscripsit (82); annales Quedlinburgenses (83); Ruotgeri Vitam Brunonis (84); Vitam sancti Otmarici (85); Kalendarium Merseburgense (86); decretum synodi Dortmundensis (87); diplomata ecclesiæ Merseburgensis, Magdeburgensis, Walbeccensis; Annales quoque Magdeburgenses atque Halberstadenses (88) adhibuisse videtur; epistolas denique aliasque notitias litteris mandatas, quas ibi potissimum agnoscere posse nobis videtur, ubi narratio consueto elegantior est, in iis maxime quæ narrat de rebus Italicis.

Opus tam utile ad cognoscendam temporis ejus historiam sequentibus etiam scriptoribus et notum fuit et acceptum. Usi eo sunt Adelboldus in Vita Henrici II (89); annalista Saxo (90); chronographus Saxo (91); Chronicon Magdeburgense (92); Chronicon Halberstadense; Gobelinus Persona in Cosmodromio (93); Vita Meinwerici (94); Chronicon Merseburgense; Paulus Lange in Chron. Citi-

(79) Cf. quæ ipse dicit V, 20 med.

(80) v. c. I, 5, 9, 13; II, 1, 3, 15; VII, 28, 29; VIII, 4.

(81) Uti Huswardi III, 7; Waltherdi III, 9; Aviconis III, 11; Mensvithæ IV, 12; majoris cujusdam IV, 23; Merquardi IV, 45; Taginonis V, 25; Sewaldi VII, 28, 29; Gezonis VII, 51. Heinrici imperatoris VII, 23, et procul dubio aliorumque quibuscum versatus est virorum summorum. cf. etiam *testimonia veracia* VIII, 12; I, 7, *fama velox* VIII, 4. *de priorum relatu suorum mihi indicavit* IV, 47. *veraciter comperi* I, 7, *audivi* VII, 50. *a credibilibus viris audivi* VII, 53, *antiquorum sagax memoria* I, 2. *ab antiquissimis percepi* I, 7.

(82) Non est, quod cum Wedekindo (*Not.* I, 302) hæc non e Widukindo, ipso sed ex eodem quo ille hauserit fonte desumpta putemus. Cf. maxime locum Sallustianum II, 3.

(83) Cf. Archiv. d. Gesellsch. VI, 647, 689.

(84) II, 15.

(85) I, 5.

(86) Cui ipse quædam inscripsit VIII, 7. Cf. Archiv. d. Ges. IV, 280.

(87) VI, 13.

(88) Talibus usum fuisse Thietmarum nullus dubito; sed quæ inde sumpserit difficile dictu est, cum ea de re judicare possimus non nisi ex iis scriptoribus, qui præter illos fontes Thietmari quoque Chronicon jam habebant.

(89) Qui nostri inde a IV, 31, usque ad VI, 8, et narrandi seriem et ipsa sæpe verba expressit.

(90) Excerpsit hic omnia inde ab anno 908-1018, codice usus non genuino Thietmari, sed eo qui fuit fons Bruxellensis; quod varia lectio aperte docet.

(91) Hunc ex ipso Thietmari (et codice genuino) non ex annalista Saxone hausisse, maxime probant loci a 1014 in 1016, 1021, magis etiam ad Thietmari verba accedentes quam annalista; præter eos

A zensi 1515 et Chron. Numburgensi 1536; fortasse etiam Honorius Solitarius in Imaginè mundi (95).

Codices Thietmari duo tantum exstant:

1. Cod. bibl. reg. Dresdensis membr. in-4to, a Wernhero episcopo Merseburgensi (1073-1101) monasterio Sancti Petri Merseburgi donatus, inde Siegmundo de Lindenau postea episcopo Merseburgensi (1535-1544) commodatus (96), a. 1574 Wittenbergam, a. 1579 Dresdam translatus, nostrum in usum a V. Cl. Maur. Haupt accurate collatus est, ad quam collationem nos editionem nostram instituimus. Codex est autographus (97), in 207 foliis (98) (e quibus jam 15 desunt) 21 in quavis pagina lineis, a pluribus scribis diverso tempore ex auctoris aut dictatis (99) aut schedis autographis exaratus; quem Thietmarus ipse brevi ante mortem continuam manu correxit, lacunas a scribis relictas supplevit, librumque secundis curis auxit, addens tum nomina, tum temporum accuratorem descriptionem, tum res pluribus etiam verbis comprehensas, quas, cum primum opus componeret, tum omisit, tum nondum novit (100). Præter hæc autem plures etiam codicis partes, maxime in fine foliorum, sed et integras paginas, ipse manu sua conscripsit, cum primum liber litteris consignaretur (101). Vocum distinctio sæpissime negligitur; orthographiam scribarum in eadem voce sæpe variantem (*avinculus* et *avunculus*; *incolumis* et *incolumis*; *ecclesia*, *ecclesia*, *ecclesia*; *letus* et *lætus*; *egregius*, *egreius* et *egrius*; *imperator* et *inperator*; *succipere* et *suscipere*; *comitissa* et *cometissa*, *Liubusua* et *Liubusua*; *Bozlavus* et *Bolislavus*; *Lusizi*; *Luzici*; *Liutici*, *Liuticii* *Liuzici*; *Gisillerus* et *Gisillerus*; *Herimannus* et *Hirimannus*) auctor immutalam ita plerumque reliquit, ipse in ea non ubivis sibi constans, immo hic illic corrigens quæ ipse scripserat. Post annum 1073 alia manus, eadem

C quæ pluribus foliis subscripsit: *Sancto Petro* in a. 955, 965 (ex II, 10); 968 (ex II, 14; VI, 30); 971 (ex II, 16, III, 2); 982 (c III, 10, 11). Complures alios utrum ex Thietmari an ex ann. Quedlinb. et Chron. quodam Magdeburg. sumpserit, non liquido apparet.

(92) Ubi vocatur *quidam venerabilis episcopus*, nomine non addito.

(93) *Ætas* VI, c. 49 e nostri III, 4-15; et cap. 52 ex III, 3, 4, 7, 10, 12, 13; V, 16; VI, 5, 6, 13, 22, 40, 49; VII, 26, 28, 31; VIII, 4.

(94) C. 24 in codice post additum ex VIII, 12.

(95) Codex hujus operis Stendalii in bibl. Alvenslebiana servatus ad a. 919 exhibet locum Thietmari I, 7, a Vignolio collatum; in editione Spirensi a. 1583 locus iste non legitur. Quæ Jordanus in Chron. (*Muratori Ant. It.* IV) de Poppone narrat, non e Thietmari neque ex Widukindo, sed e Sigeberto Gemblacensi sumpsit.

D (96) Brotuf Merseb. Chronik. II, 7, 385.

(97) « Credo esse autographum Thietmari » jam Albinus codici inscripsit, (Albini enim manum esse et conjecturam docet Maderius in præf. ad Chron. Walbeccense) sed ad liquidum primus produxit Haupt:

(98) Non 211, ut censet Haupt. Archiv. VII, 421 sqq. codicem nostrum describens.

(99) *In sequenti dictatu* I, 14.

(100) Ut II, 2; III, 3, 5, 11; VI, 23, 31, 40, 46, 55; VII, 1, 2, 4, 5, 6, 13, 16, 17, 30, 35, 37, 39, 45, 48; VIII, 1, 4, 8.

(101) Loci in quibus hoc certissimum est, hi sunt: III, 14 (cod. fol. 46), VI, init. in carmine (fol. 96' fin.); 40 fin. (f. 123' fin.), 45 46 mee. (fol. 128' 129, init.), 61 fin. (fol. 141), VII, 25 (fol. 157' fin.), 44 med. (168' fin.). Non ita certe affirmare licet de I, 17 fin. et de carmine sequenti (fol. 14 fin.), III, 7, 8 (fol. 38' fin.); IV, 43 (fol. 74' fin.), 47 (fol. 76' fin.) Ad hoc restringenda erant quæ Archiv. VII, 424 leguntur. *BREHMANN.*

Merseburg. Wernerus episcopus, multa in codice A correxit atque erasit, ita tamen ut hæc mutationes, plane ex arbitrio factæ, semper fere distingui possint a genuinis Thietmari emendationibus. Inde a libro vi autem hujus manus vestigia raro tantum apparent. Eadem margini persæpe addidit signum vocis *NOTA*; in aliis tamen locis id a primo scriba profectum videtur. Præter hæc sæc. xvi et xvii multa margini ascripta sunt, nullius prorsus momenti (102). — Hic codex si integer nobis esset servatus; alio prorsus non egeremus; sed cum undecim ejus folia (103) prorsus exciderint, duo alia (104) mutilata tantum exstant, hisce in locis in auxilium nobis vocandus fuit:

(102) Cum in exprimendo Thietmaro autographum ipsum maximæ utilitatis esse posset, a V. Cl. Carolo Falkenstein, bibliothecæ regiæ Dresdensis præfecto doctissimo, ut codex mihi ad tempus transmitteretur, flagitavi, et liberalitate viri humanissimi statim voti compos factus, jam quæ de eo sentio proponere haud dubitavi. Constat liber initio sæculi xi exaratus quaternionibus 25, duodecimo tamen amisso et inter quartum et quintum duernione inserto. Singuli libri, excepto tantum secundo et septimo, quaternionibus suis absolvuntur, ita ut nonnisi tertius et octavus haud integris quaternionibus incipiant, quos igitur uno calamo anterioribus subjectos esse oportet. Quisque liber, præcipue vero primus, secundus, tertius et quartus, qui de singulis regibus agunt, fere pro opere singulari habendus est; cuique fere, postquam absolutus esset, narratia alia addita aut inserta est, ita ut Thietmarum diverso tempore curas operi impendisse pateat. Ita liber primus una manu usque *scripsit confirmavit* capite 11 exaratus, tum reliqua capituli usque *consuluit*, alio tempore caput 12, alia manu capita 13 et 14, alia rursus caput 15, tum duabus paginis vacuis interjectis caput 16 et 17 usque *exaltata*, deinde reliqua scripta sunt. Quod ad librum secundum, textus, una manu ab initio usque ad finem exactus est, sed insertis absoluto operi foliis 31a, 31b, 31c, 31d, capitibus scilicet 22-26, quibus tela narrationis ex Widukindo petitæ interrumpitur; versus etiam libro finito præfixi sunt. Libro tertio eadem qua priores manu scripto, folio 38' et 46' Thietmari manu verba « *Pro cuius usque amplius invisit. Post hæc cap. 8, atque cap. 13 verba solus, usque incensa est et anno usque eligitur* locis antea vacuis inscripta sunt. Quartus liber manu ab anterioribus diversa scriptus, alia iterum capita 35-39, tertia inde a quaternione X incipiente capita 40-48 usque *deferre*, reliqua inde a *Videsis* quarta manu habet. Liber quintus quaternionibus constat XI et XIII, XII amisso, et uni manui debetur; versus præfationis inde a decimo, et versus epilogi 27-34 et iterum 35-39 ab aliis manibus alio tempore additos constat. Primus libri sexti quaternio a libri quinti scriptore additus, folia 105-123 alia manu addita, quam pro Thietmari habere licet, qui ultimas paginæ 123' lineas cap. 40. » *Post hæc sinodus hic ut usque est mihi, et fortasse reliqua libri usque ad fol. 128. 128'-129', 129'-133, 133-138, 138'-141, 141-141'* diversis tamen temporibus adjecisse videri potest. In libro septimo folium 153' inde a a *Fit eorundem conventio*, et reliqua quaternionis folia 154-157, tum fol. 167' inde a *ad se in loco qui palirebrunnun dicitur*, et quæ quaternionem absolvunt foll. 168 et 169 manu alia scribuntur; fol. 173 *Quia vero omne rarum usque fol. 175 ad nocerum fugit*, tum 175 *Rex prædictus usque vindicaturum me spero* fol. 176, deinde Thietmari manu *Anno d. i. DCCC. usque loquelam perdidit, et In bawariorum usque sepelivit* alio rursus tempore ascripta sunt. Liber octavus primo usque ad fol. 183' *peritura timeo* exaratus,

(a) Cf. fol. 39, 40, 59, 60.

2. Cod. bibl. Bruxellensis olim n. 5815, jam n. 7513, membr., in fol., qui collegio societatis Jesu Paderbornensis donatus a 1612, postea societatis Jesu Antwerpiensis, præter alia (cf. Archiv. VII, 426) continet Thietmarum sæc. xv ineunte exaratum. Codex unde hic fluxit, non fuit Dresdensis, sed ejus apographum quoddam, ante a. 1137(105) confectum a monacho Corbeiensi, ut plura probant additamenta ad illud monasterium spectantia (106). Sed præter hæc quæ a confratribus Corbeiensibus accepti, alia quoque de suo addidit scriba (107), quæ tamen omnia ejusmodi sunt, ut ex suo tantum ingenio, non aliunde aut e secunda quadam Thietmari recensione, hausisse ea putandus sit. Omnino textum

manu Thietmari reliquas capituli 7, lineas, tum pagina 184 vacua, fol. 184' usque 185' *pacificati sunt*, tum *Bertoldus* usque fol. 190' *exopto*, et iterum *Baldericus* usque *eodem die*, deinde fol. 191. *In diebus illis usque non attenditur*, manu Thietmari subjecta sunt. — Opus igitur, fere per quaterniones scriptum, Thietmarus univit, vocibus in fine initiove quaternionum additis, mutatis, vel deletis (a), et innumeris ipsius textus locis correctis atque de novo insertis, ita ut jam exemplum ejus manu absolutum haud dubie appareat. Manum Thietmari, eadem plane quam Cl. Hesse in ectypo Kalendarii Merseburgensis primus proposuit, plurimis in locis recognoscere licet; sed multo majorem codicis partem ei deberi, manu tantum diverso tempore et scribentis animo diverse efficta, persuasum habeo. Est igitur prima operis species in Ecclesia Merseburgensi servata, sed postea tempore Wernheri episcopi plurimis locis correctæ, atque a chronographis Saxone et Halberstadensi exscripta,

Alterum exemplum pro eodem quis facile haberet, quod ultimis fortasse Thietmari mensibus ex priore descriptum et Sigefrido abbati Magdeburgensi transmissum fuisset. Cum enim loci nonnulli codicis authentici tempore vel manu Wernheri episcopi erati et mutati in codice Bruxellensi et annalista Saxone sinceri exstant, codicem, unde ii descripti sunt, ante Wernheri certe tempora ex authentico derivatum esse oportet; at hoc Thietmaro curante factum esse, ob textus rationem statui nequit. Codicem tamen istum aut exemplare ejus Corbeie interpolatum et per episcopatum Paderbornensem bene notum fuisse, Vita Meinweri, Gobelinus Persona Bielefeldensis, et codex circa annum 1400 exaratus et sæculo xvii Paderborna in Belgicam translatus, qui omnes una cum annalista Saxone a lectione codicis Merseburgensis eodem modo recedunt, haud dubie probant.

Cum igitur, absoluta jam Lappenbergii nostri editione, codex autographus in manus meas devenisset, ut in auctore historiæ patriæ gravissimo nihil desideraretur, codicem multis in locis ipse iterum consului, et cum sic nonnulla quæ dubia fuerant ad liquidum perducere conspicerem, integrum librum a Cl. Bethmanno et Waitzio secundis et tertiis curis diligentissime conferri et loca codici Bruxellensi propria a Bethmanno, eam ob rem in Belgicam legato, iterum exscribi visum est. Quibus curis Cl. Hauptii operæ additis quantum lectioni genuinæ restituendæ factum sit, anteriores editiones cum nostra collatæ monstrabunt. PERTZ.

(103) Continentia prol. I, 1, 2 in. IV, 18 med. — 25 in. V. 9 med. — 19 fin. VI, 26 med. — 27 med.

(104) In quibus legitur I, 15. VI, 13-15.

(105) Hoc anno enim desinit annalista Saxo, qui hoc exemplari jam usus est.

(106) I, 10, II, 26. IV, 48. VII, 10, 25, 53.

(107) VI, 13, 15, 23, 41, 43, 53 versus immiscet VI, 31; VII, 5.

Thietmarianum nimis arbitrario modo immutavitet recensuit potius quam descripsit; quæ auctoris nostri forma adulterina inde et in Annalistam Saxonem et alios transiit. Nos inde ea tantum desumpsimus quæ Dresdendi codici desunt; in reliquis suffecit collatio ab ill. Leibnitio confecta, quæ in bibliotheca regia Hannoverana servatur (108).

Fragmenta quædam Thietmari in bibl. Cæsarea Vindobonensi, alia in monasterio Raygern prope Brunn asservari dicuntur (109); sed falso. Alius codex, in monasterio Neuwerk prope Halam a. 1516 adhuc servatus; quo jam abierit, ignoratur (110).

Editiones hæc prodierunt. Reinerus Reineccius primus Thietmarum mendis admodum depravatum edidit Francofurti apud Andr. Wechel a 1580 fol. recusum a. 1600, e codice Dresdensi, multum conquestus de autographo frustra quæsito, quod manuse tenere nesciebat.

J. J. Mader Helmstadii a. 1667, 4, exhibet tantum Reineccii textum, negligentia etiam depravatum, cum notulis aliquot marginalibus tabulisque genealogicis.

G. W. de Leibniz in SS. RR. Brunsv. I. a. 1707 primus integrum dedit Thietmarum, lacunis autographi e. cod. Bruxellensi suppletis. Sed errore inductus est, cum, hunc magis genuinum putans, Dresdensem negligeret. Exhibet præterea netas aliquot Alphonsi de Vignoles, ad chronologiam maxime spectantes.

P. F. Laitenberger Mørseburgi 1753 primum librum edidit notarum nube involutum.

Dithmari Chronicon, ad fid. cod. Dresdensis denuo recensuit, Ursini, Kinderlingii et Wedekindi passim et suas adjecit notas J. A. Wagner Norimb. a. 1807, 4. Codice Dresdensi negligentem tantum usus est editor, imo nonnunquam lectiones ejus falso refert; sed adnotationes quas exhibet, bonæ frugis sunt plenæ. Cf. de hac editione Ebert in Archiv. II, 55 71.

Versiones Germanicæ hæc exstant: Georgii Hahn Lips. a. 1606 fol. ex editione Reinecciana facta. J. F. Ursinus Dresd. a. 1790, 8°, e codice Dresdensi nostrum vertit, addito commentario de vita atque opere Thietmari, adnotationibusque plane egregiis. Editionem quoque paravit Ursinus, nec tamen perfecit, eam quam postea Wagnerus absolvit.

Nostra in Thietmari opere edendo ratio hæc fuit ut ad litteram exprimeremus codicis autographi textum eum quem Thietmarus ipse curis secundis constituit. Orthographiam quoque exhibuimus, qua-

108) Quomodo in cod. Brux. Thietmari verba sint mutata, melius quam lectiones paucae tantum a Leibnitio enotatae, loci docent in Actis SS ex ipso publici juris facti (Feb. II, p. 798, Junii I, p. 923, etc.) Unum hic exemplum attulisse sufficiat:

Cod. Dr.

V. 25. Consummato tunc hujus exilii cursum in sanctitate admirabili, venerabilis antistes, cum jam usque ad mortem egrotare cepisset, accersito ad se dilecto Tagione: Pone, inquit, filii, os tuum super os meum, accipiens a Deo insufflationem spiritus mei.

Cod. Br. (Acta SS. Juni I, p. (923.)

Igitur venerabilis pontifex, consummato cursu hujus exilii in admirabili sanctitate, cum jam ad mortem usque egrotare cepisset, accersitum sibi dilectum Tagionem ita alloquitur: Pone, inquit, filii carissime, os tuum super os meum, et accipe a Deo inspirationem spiritus mei.

Conferatur quæ attulimus IV, 48; VI, 15 et præsertim VI, 46, ubi Thietmari verba versibus tran-

lem invenimus, nequaquam constantem; sed cum Thietmarus illam non mutaverit, neque nos id faciendum putavimus. Ut autem appareat quomodo auctor in scribendo versatus fuerit, quæ primum dederit, quæ deinde censuerit adjicienda vel demenda quæ falsa agnoscens emendaverit: cunctas ejus emendationes atque additiones, in textum ubi vis receptas, in notis indicavimus, signo 1^a primam codicis scribam, 1^b vero Thietmari ipsius manum significantes; et nonnisi levissima quædam, et ubi prima lectio jam certo perspici nequit, omittentes (111); ita ut jam operis integram historiam, ortum, progressum atque absolutionem cognoscere cuivis liceat. Unam tantum difficultatem movere potuit, quod in rasuris non certo ubi vis apparet utrum a Thietmaro ipso, an a manu tertia illa quæ post a. 1063 accessit, profectæ sint. Plerumque tamen quid quovis in loco legendum sit, non dubium relinquit vel aliorum locorum comparatio, vel eorum quæ Thietmarus ipse scripsit auctoritas, vel codicis 2 et Annalistæ Saxonis lectiones, cum omnes illi loci quibus 2 seu A. S. non mutatam, sed pristinam codicis lectionem exhibeant, non a Thietmaro, sed postea demum correcti esse possint. His tamen in locis ubi aperto calami lapsu scriba erravit et ipse Thietmarus mendam sustollere neglexit (e.g. *blancis* pro *blandiciis*, *proprietatem* pro *proprietas*, *triburarium* pro *tributarium*, et quæ sunt ejusmodi) ab eo recederemus fuit necesse, sive tertia illa manus rectum jam exhibuerit, sive editores correxerint, sive nobis restituendum fuerit. Semper tamen primam lectionem in nobis indicavimus; manum illam tertiam vero 1^c vocavimus, non singulas quasque ejus correctiones exhibentes, sed omnes tamen quæ alicujus momenti esse possunt, ut præsens codicis forma facilius perspici possit. Quæ in codice 1 intercederunt, e 2 supplevimus, ita ut in hisce orthographiam sequeremur non sæculi xv, sed Thietmarianam (112). Ubi 1 servatus est, codicis 2 lectiones a Leibnitio exscriptas aliquoties tantum exhibuimus iis potissimum locis ubi Thietmari narrationem auget et amplificat. Editionum quoque nullam prorsus rationem habuimus in adnotandis variis lectionibus. Librorum distinctionem retinuimus eam quam primus Reineccius instituit; quamvis enim in codice Dresdensi nulla prorsus neque librorum neque capitum distinctio reperitur, tamen eam Thietmaro ipsi deberi satis patet (113). Capitum numeros nos addidimus, cum neque hæc in codicibus reperiantur.

scripta sunt.

(109) Wagr. præf. p. VIII.

(110) Archiv. V, 679.

(111) Ita etiam errores, quos primus scriba ipse correxisse videri potest, afferre noluimus.

(112) Ita *proch et michi* quod 2 exhibet haud recipiendum fuit. ВЕТНМ.

(113) I, 17 *parvum librum habeo inscriptum*, ibid. *primus iste codicellus clausus sit primi morte Heinrichi III, 1. Otto secundus sit codicelli materies mei III, 15. obseram modo tercii seriem voluminis IV, 34. et hic (Heinricus II) nolet quinti titulum libri. ibid. et in superioribus libris. Cum autem sexti, septimi, octavi libri nullam usquam mentionem factam, ultimo autem inscriptum videamus, Incipit libellus II. Heinrichi imperatoris secundi (cf. cap. 8 hunc attulavi librum) Thietmari sententia ea potius fuisse videtur, ut Liber quintus, sive Heinrichi primus complecteretur nostros V, VI, VII; deinde sequeretur sextus sive Heinrichi secundus. ВЕТНМ. Quintus est Heinrichi regis primus, sextus H. regis secundus, septimus H. imperatoris primus, octavus H. imperatoris secundus. P.*